

พฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านหนองจิกสี หมู่ที่ 9 ตำบลแหลมรัง อำเภอบึงนาราง จังหวัดพิจิตร
Behavior livings along Sufficiency Economy Philosophy of Baan Nong Chaik Si Sufficiency Economy Community Moo 9, Ramrung Sub-district, Bueng Na Rang District, Phichit Province

สมเกียรติ ชัยพิบูลย์¹
Somkiat Chaipiboon¹

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อการศึกษาบริบทชุมชน พฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านหนองจิกสี หมู่ที่ 9 ตำบลแหลมรัง อำเภอบึงนาราง จังหวัดพิจิตร รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ตัวแทนสมาชิกในครัวเรือนชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านหนองจิกสี จำนวน 87 ราย ข้อมูลที่รวบรวมได้ทั้งหมดนำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา โดยใช้โปรแกรมสถิติในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ค่าสถิติที่ใช้คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการศึกษาพฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 6 ด้านของสมาชิกในชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า 1) พฤติกรรมด้านการลดรายจ่ายตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.86$, S.D = 0.83) เป็นลำดับที่ 1 คือ มีการปลูกพืชผักสวนครัว/รั้วกินได้ การเลี้ยงไก่ การเลี้ยงเป็ด การเลี้ยงหมู หรือการเลี้ยงสัตว์ขนาดเล็ก การเลี้ยงปลา ฯลฯ ไว้เพื่อการบริโภค 2) พฤติกรรมด้านการเพิ่มรายได้ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.62$, S.D = 0.98) เป็นลำดับที่ 1 คือ ทำเกษตรผสมผสานหรือการปลูกพืชหมุนเวียนหลาย ๆ ชนิดตลอดปี 3) พฤติกรรมด้านการประหยัดตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.00$, S.D = 0.93) เป็นลำดับที่ 1 คือ มีการออมเงิน เช่น การออมเงินหรือเป็นสมาชิกกองทุนต่าง ๆ ในหมู่บ้าน 4) พฤติกรรมด้านการเรียนรู้ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.84$, S.D = 0.85) เป็นลำดับที่ 1 คือ ใหบุตรหลานเข้าร่วมกิจกรรมตามหลักศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น 5) พฤติกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.89$, S.D = 0.86) เป็นลำดับที่ 1 คือ ร่วมดูแลและรักษาสิ่งสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ของชุมชน และ 6) พฤติกรรมด้านการเอื้ออาทร รักสามัคคีตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.10$, S.D = 0.88) เป็นลำดับที่ 1 คือ การร่วมกิจกรรมรณรงค์การต่อต้านยาเสพติด/การป้องกันโรคระบาดต่าง ๆ

คำสำคัญ: พฤติกรรม, เศรษฐกิจพอเพียง, ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง

¹ อาจารย์ประจำ, คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

¹ Lecturer, Faculty of Economics, Maejo University.

ABSTRACT

The study aims at investigating the community contexts regarding the way of Behavior living between Sufficiency Economy Philosophy of Baan Nong Chaik Si Sufficiency Economy Community Moo 9, Ramrung Sub – district, Bueng Na Rang District, Phichit Province. It also aims at investigating problems and obstacles concerned. Population applicable for the purpose consists of 87 members representing families of Baan Nong Chaik Si. The data derived was analyzed using social science software programs and descriptively presented in terms of percentage, means and standard deviations.

The results regarding those 6 aspects of sufficiency economy showed that the community's members had performed their aspects of living as followed: 1) Spending less was quoted at much levels ($\bar{X} = 3.86$, S.D = 0.83). The aspect was prioritized and could be verified with practical activities like growing consumable vegetables along their house fences as well as raising poultry, pigs and fish for consumption. 2) More earnings was quoted at a higher level ($\bar{X} = 3.62$, S.D = 0.98). The aspect was quoted as the first priority and could be verified with those practical activities as annual crop rotation. 3) Saving Practice was quoted an increase level ($\bar{X} = 4.00$, S.D = 0.93). It could be verified by practices such as bank saving accounts and village's mutual fund membership. 4) Sufficiency economy acknowledgement was quoted at a higher level ($\bar{X} = 3.84$, S.D = 0.85). This was prioritized and could be verified with such activities as urging their children to join in certain local festivities. 5) Natural resources conservation was quoted at higher levels ($\bar{X} = 3.89$, S.D = 0.86). It was deemed and could be verified with those activities regarding the maintenance of public utilities. 6) Sense of belonging and "Esprit de Corps" was quoted at higher levels ($\bar{X} = 4.10$, S.D = 0.88). This was verified with those activities such as drug and plagues eradicating campaigns.

Keywords: Sustainable Economy, Behaviors, Sustainable Economic Community

บทนำ

ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยในช่วงก่อนเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ ปีพ.ศ. 2540 จากสังคมเกษตรมาสู่สังคมอุตสาหกรรม ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิตจากทำมาหากิน มาทำงานหาเงิน และเปลี่ยนจากการพึ่งพาปัจจัยสี่จากธรรมชาติ มาเป็นการพึ่งตลาด ส่งผลกระทบต่อสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของประชาชนเกือบทุกระดับของสังคมไทย โดย

เฉพาะคนที่มีรายได้ต่ำจะได้รับผลกระทบมากที่สุด ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งพื้นฐานของปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่แล้วล้วนเกิดจากการขาดความพอประมาณหรือขาดความมีเหตุผล หรือเกิดจากการไม่มีภูมิคุ้มกันที่ดี ทำให้ประชาชนต้องประสบปัญหาต่างๆ อาทิ การอยู่ในภาวะตกงาน การมีภาระหนี้สินที่เกิดจากการกู้ยืม และการไม่สามารถชำระหนี้ได้ ก่อให้เกิดความยากลำบาก ความสับสนในการดำเนินชีวิตและเลี้ยงชีพตนเอง

จากสภาพปัญหาของสังคมไทยที่ได้กล่าวมาข้างต้น การน้อมนำพระราชดำรัส “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” มาช่วยในการแก้ไขปัญหา ซึ่งเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับสังคม จนถึงระดับประเทศ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ประกอบด้วยสองเงื่อนไข คือ ความรู้ และคุณธรรม เศรษฐกิจพอเพียงมิได้จำกัดเฉพาะแต่ในส่วนของการเกษตรกรรมเท่านั้นแต่เป็นเศรษฐกิจของทุกคนทุกอาชีพ โดยขั้นที่ 1 ยึดแนวพระราชดำริในการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงตามขั้นตอนทฤษฎีใหม่ ขั้นที่ 2 สร้างพลังทางสังคมโดยการประสานพลังสร้างสรรค์ของทุกฝ่ายในลักษณะพหุภาคี ขั้นที่ 3 ยึดพื้นที่ที่เป็นหลักและใช้ องค์การชุมชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ส่วนภาคีอื่น ๆ ทำหน้าที่ช่วยกระตุ้นอำนวยความสะดวก ส่งเสริมและสนับสนุน ขั้นที่ 4 ใช้กิจกรรมของชุมชนเป็นเครื่องมือสร้างการเรียนรู้และการจัดการร่วมกัน พร้อมทั้งพัฒนาอาชีพที่หลากหลายเพื่อเป็นทางเลือกของคนในชุมชน ขั้นที่ 5 ส่งเสริมการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชนเพื่อสร้างคุณธรรม จริยธรรมและการเรียนรู้ที่มีคุณภาพอย่างรอบด้าน ขั้นที่ 6 วิจัยและพัฒนาธุรกิจชุมชนครบวงจร โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและฐานทรัพยากรของท้องถิ่น ขั้นที่ 7 พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่มีศักยภาพสูงของแต่ละเครือข่ายให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ธุรกิจชุมชนที่มีข้อมูลข่าวสารธุรกิจนั้น ๆ อย่างครบวงจร (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2544) ฉะนั้นพฤติกรรมกรรมการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่เป็นพลังในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งกิจกรรมการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง

6 ด้าน ประกอบด้วย ด้านการลดรายจ่าย ด้านการเพิ่มรายได้ ด้านการประหยัด ด้านการเรียนรู้ ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และด้านการเอื้ออาทร รักสามัคคี (พัฒนาชุมชนเขตที่ 5, 2550)

จากที่กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยได้เห็นความสำคัญของการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิต ซึ่งชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านหนองจิกสี หมู่ที่ 9 ตำบลแหลมรัง อำเภอบึงนาราง จังหวัดพิจิตร ได้มีการใช้ชีวิตหรือการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้นการศึกษาครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาบริบทชุมชน พฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงและรวมถึงปัญหาอุปสรรคในการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านหนองจิกสี ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการเสริมสร้างและส่งเสริมการพัฒนาชุมชนอื่น ๆ ที่ต้องการดำเนินชีวิตหรือใช้ชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อีกทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง สามารถนำเอาข้อมูลที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ไปพัฒนาปรับปรุงในจุดที่มีปัญหาของชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการส่งเสริมที่มีประสิทธิภาพ สามารถสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์และวิธีการศึกษา

การทำวิจัยครั้งนี้ ทำการวิจัยเฉพาะชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านหนองจิกสี หมู่ที่ 9 ตำบลแหลมรัง อำเภอบึงนาราง จังหวัดพิจิตร ประชากรที่ใช้ในการศึกษาเป็นตัวแทนของสมาชิกในครัวเรือน จำนวน 87 ราย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มี 2 ชนิด ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเพื่อศึกษาบริบทชุมชน และแบบสอบถาม ซึ่งการทดสอบแบบสัมภาษณ์และแบบสอบถามทำการทดลองใช้กับชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงบ้าน

เนินปอ อำเภอสามง่าม จังหวัดพิจิตร จำนวน 20 ราย เพื่อทดสอบความเข้าใจในเนื้อหา ความถูกต้องและความสมบูรณ์ ผู้วิจัยดำเนินการรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองกับประชากรที่เป็นตัวแทนของสมาชิกในครัวเรือน และทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยคอมพิวเตอร์โดยใช้โปรแกรมสถิติในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ สำหรับการวิเคราะห์ที่ใช้คือการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Method) โดยค่าสถิติที่ใช้ คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ด้านการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ (Qualitative method) ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างของแบบสัมภาษณ์กับประชากรในชุมชน โดยนำข้อมูลที่ได้การสัมภาษณ์ไปเขียนเป็นผลการศึกษาริบทชุมชน ส่วนการวิเคราะห์เชิงปริมาณ (Quantitative method) จะทำการวิเคราะห์พฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้ข้อมูลปฐมภูมิที่รวบรวมจากประชากรมีวิธีการวิเคราะห์ดังนี้

การวิเคราะห์พฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีเกณฑ์การจัดเรียงลำดับความมาก/น้อย (Rating Scale) และทำการแปลความหมายของระดับคะแนนเฉลี่ยจากมากที่สุดไปหาน้อยที่สุด (สรชัย พิศาลบุตร, 2551) ดังนี้

- ค่าเฉลี่ย 4.50 – 5.00 (มากที่สุด) หมายถึง ดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงระดับมากที่สุด
- ค่าเฉลี่ย 3.50 – 4.49 (มาก) หมายถึง ดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงระดับมาก
- ค่าเฉลี่ย 2.50 – 3.49 (ปานกลาง) หมายถึง ดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงระดับปานกลาง
- ค่าเฉลี่ย 1.50 – 2.49 (น้อย) หมายถึง ดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงระดับน้อย
- ค่าเฉลี่ย 1.00 – 1.49 (น้อยที่สุด) หมายถึง ดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงระดับน้อยที่สุด

ผลการศึกษา

1. ผลการศึกษาริบทชุมชน

ผลการศึกษาริบทชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านหนองจิกสี พบว่า ชุมชนตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอบึงนารางไปทางทิศเหนือ 10 กิโลเมตร ในอดีตพื้นที่นี้มีความอุดมสมบูรณ์สูง จึงมีการอพยพผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งตั้งแต่ ปีพ.ศ. 2505 มีพื้นที่ที่เป็นอาณาเขตการปกครอง ประมาณ 4,002 ไร่ มีครัวเรือนจำนวน 108 ครัวเรือน มีประชากรจำนวน 438 คน (มีประชากรอาศัยอยู่จริงจำนวน 87 ครัวเรือน เนื่องจากมีการเคลื่อนย้ายไปทำงานนอกชุมชน) การปกครองมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำชุมชน การบริหารการปกครองหมู่บ้านใช้รูปแบบคณะกรรมการหมู่บ้าน แบ่งการปกครองออกเป็นคุ้มบ้าน 6 คุ้ม ได้แก่ คุ้มที่ 1 จามจรี คุ้มที่ 2 คลองป่าแดงร่วมใจพัฒนาเพื่อแม่ฟ้าหลวง คุ้มที่ 3 พอเพียง คุ้มที่ 4 ร่วมใจพัฒนา คุ้มที่ 5 ดอกคูณ คุ้มที่ 6 ราชพฤกษ์ โดยแต่ละคุ้มจะมีหัวหน้าคุ้มและคณะกรรมการคุ้มทำหน้าที่บริหารงานภายในคุ้ม การประกอบอาชีพของสมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่หรือเกือบทุกครัวเรือนในชุมชนมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก โดยทำการเพาะปลูก ไม้ผล พืชผัก พืชไร่ และการปศุสัตว์

การรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาเศรษฐกิจ ได้แก่ กลุ่มเยาวชนเศรษฐกิจพอเพียง กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มเลี้ยงสัตว์ กลุ่มข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ กลุ่มถั่วเหลือง และกลุ่มปลูกผัก

ปัญหาที่เป็น “จุดอ่อน” ของชุมชน พบว่าชุมชนไม่มีแหล่งน้ำธรรมชาติและระบบชลประทาน การเสื่อมโทรมของที่ดินเกษตรกรรม สมาชิกในชุมชนมีปัญหาหนี้สินมาก การขาดเงินทุนหมุนเวียนในการประกอบอาชีพ และต้นทุนการผลิตสินค้าเกษตรสูง ค่านิยมของเยาวชนในการทำเกษตรลดลง ส่วน “จุดแข็ง” ของชุมชน พบว่า มีระบบการคมนาคมขนส่งที่สะดวก มีถนนที่เข้าถึงแหล่งเพาะ

ปลูก สมาชิกในชุมชนมีความเข้าใจในการดำเนินวิถีชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สมาชิกในชุมชนมีความสามัคคี มีการรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง และ การมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง

การแก้ไขจุดอ่อนของชุมชน พบว่า ชุมชนให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด ในการวางแผน และการตัดสินใจในการดำเนินงานกิจกรรมต่าง ๆ โดยใช้เวทีประชาคมในการตัดสินใจในทุกกิจกรรม ซึ่งสมาชิกในชุมชนสามารถแสดงความคิดเห็นกันได้อย่างหลากหลาย และตัดสินใจดำเนินกิจกรรมร่วมกัน อาทิ กิจกรรมการปลูกพืชผักไว้กินเองกิจกรรมการเลี้ยงปลาไว้กินเอง กิจกรรมการการทำของใช้เพื่อใช้เองในครัวเรือน เพื่อเป็นการลดรายจ่าย และกิจกรรมการออมเงินกับกลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้าน

2. ผลการศึกษาพฤติกรรมกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จากการศึกษาประชากรที่เป็นตัวแทนสมาชิกในครัวเรือนชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง บ้านหนองจิกสีจำนวน 87 ราย พบว่า ร้อยละ 59.80 เป็นเพศหญิง ร้อยละ 29.90 มีอายุระหว่าง 41 – 50 ปี ร้อยละ 58.60 ของประชากรมีการศึกษาในระดับประถมศึกษา ร้อยละ 85.10 มีสถานภาพการสมรสแล้ว ร้อยละ 50.60 มีสมาชิกในครัวเรือนระหว่าง 3 – 4 คน ร้อยละ 79.30 ประกอบอาชีพเกษตรกร ร้อยละ 46.00 มีรายได้ระหว่าง 5,000 – 9,999 บาท/เดือน ร้อยละ 63.20 มีความพอเพียงของรายได้กับรายจ่าย และร้อยละ 40.20 อาศัยอยู่ในชุมชนระหว่าง 21 – 30 ปี

จากการศึกษาพฤติกรรมกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ ด้านพฤติกรรมลดรายจ่าย พบว่า สมาชิกในชุมชนมีพฤติกรรมกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.86$, S.D = 0.83) เป็นลำดับที่ 1 คือ มีการปลูกพืชผักสวนครัว/ไว้กินได้ การเลี้ยงไก่ การเลี้ยงหมู หรือการเลี้ยงสัตว์ขนาดเล็ก การเลี้ยงปลา ฯลฯ ไว้เพื่อการ

บริโภค ส่วนลำดับที่ 2 อยู่ในระดับมากเช่นกัน ($\bar{X} = 3.69$, S.D = 0.75) คือ มีการใช้ปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก มูลสัตว์ต่าง ๆ หรือทำปุ๋ยชีวภาพ ทำปุ๋ยหมัก ทำปุ๋ยพืชสด ฯลฯ ไว้ใช้เอง และลดปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมี ดังตารางที่ 1

รด้านพฤติกรรมการเพิ่มรายได้ พบว่าสมาชิกในชุมชนมีพฤติกรรมกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.62$, S.D = 0.98) เป็นลำดับที่ 1 คือ ทำเกษตรผสมผสานหรือการปลูกพืชหมุนเวียน หลาย ๆ ชนิดตลอดปี ส่วนลำดับที่ 2 อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.15$, S.D = 0.90) คือ มีการร่วมกิจกรรมรวมกลุ่มอาชีพเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ ดังตารางที่ 2

ด้านพฤติกรรมการประหยัด พบว่าสมาชิกในชุมชนมีพฤติกรรมกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.00$, S.D = 0.93) เป็นลำดับที่ 1 คือ มีการออมเงิน เช่น การออมเงินหรือเป็นสมาชิกกองทุน ต่าง ๆ ในหมู่บ้าน ส่วนลำดับที่ 2 อยู่ในระดับมากเช่นกัน ($\bar{X} = 3.74$, S.D = 0.1.06) คือ มีการประหยัดพลังงาน เช่น ประปา ไฟฟ้า โทรศัพท์ น้ำมันเชื้อเพลิงหรือใช้น้ำมันทดแทนที่มีราคาถูก ดังตารางที่ 3

ด้านพฤติกรรมการเรียนรู้ พบว่า สมาชิกในชุมชนมีพฤติกรรมกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.84$, S.D = 0.85) เป็นลำดับที่ 1 คือ ให้อบรมหลานเข้าร่วมกิจกรรมตามหลักศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ส่วนลำดับที่ 2 อยู่ในระดับมากเช่นกัน ($\bar{X} = 3.75$, S.D = 0.92) คือ จัดทำแผนพัฒนาชีวิตของตนเองหรือแผนของครอบครัวด้านเศรษฐกิจพอเพียง เช่น แผนการใช้จ่าย แผนการออม แผนการลงทุน ฯลฯ ดังตารางที่ 4

ด้านพฤติกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่า สมาชิกในชุมชนมีพฤติกรรมกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.89$, S.D =

0.86) เป็นลำดับที่ 1 คือ ร่วมดูแลและรักษาสิ่งสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ของชุมชน ส่วนลำดับที่ 2 อยู่ในระดับมากเช่นกัน ($\bar{X} = 3.82, S.D = 0.92$) คือ ร่วมรักษาความสะอาดในที่สาธารณะ การกำจัดขยะและมลพิษที่ถูกต้อง ดังตารางที่ 5

ด้านพฤติกรรมการเอื้ออาทร รักสามัคคี พบว่า สมาชิกในชุมชนมีพฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.10, S.D = 0.88$) เป็นลำดับที่ 1 คือ การร่วมกิจกรรมรณรงค์การต่อต้านยาเสพติด/ การป้องกันโรคระบาดต่าง ๆ ส่วนลำดับที่ 2 อยู่ในระดับมากเช่นกัน ($\bar{X} = 4.01, S.D = 0.98$) คือ การร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนเป็นประจำ ดังตารางที่ 6

3. ผลการศึกษาปัญหาและอุปสรรคในดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จากการศึกษาปัญหาและอุปสรรคของสมาชิกในชุมชนในการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า ร้อยละ 60.92 มีปัญหาด้านการประกอบอาชีพ ได้แก่ รายได้ต่ำ ขาดแคลนแหล่งทุน ราคาพืชผลทางการเกษตรตกต่ำ และการถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง รองลงมา ร้อยละ 52.88 มีปัญหาด้านสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ การรับเอาวัฒนธรรมต่างถิ่นของเด็กและเยาวชน และร้อยละ 34.49 มีปัญหาด้านการศึกษาและการเรียนรู้ ได้แก่ การขาดโอกาสทางการศึกษาของเด็กและเยาวชน

ตารางที่ 1 พฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ด้านการลดรายจ่าย

1. กิจกรรมด้านการลดรายจ่าย	การรับรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง		
	ค่าเฉลี่ย	SD	แปรผล
1.1 มีการปลูกพืชผักสวนครัว/รั้วกินได้ การเลี้ยงไก่ การเลี้ยงหมูหรือการเลี้ยงสัตว์ขนาดเล็ก การเลี้ยงปลา ฯลฯ ไว้เพื่อการบริโภค	3.86	0.83	มาก
1.2 มีการใช้ปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก มูลสัตว์ต่างๆ หรือทำปุ๋ยชีวภาพ ทำปุ๋ยหมักทำปุ๋ยพืชสด ฯลฯ ไว้ใช้เอง และลดปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมี	3.69	0.75	มาก
1.3 มีการถนอมอาหารเพื่อไว้บริโภค เช่น การแปรรูปประเภทผลไม้และอาหารต่าง ๆ	3.59	0.95	มาก
1.4 มีการใช้สารชีวภาพ/สมุนไพรต่าง ๆ ในการกำจัดศัตรูพืช และลดปริมาณการใช้สารเคมี	3.56	0.79	มาก
1.5 มีการลด ละเว้นการดื่มสุรา/สูบบุหรี่/การพนัน/การเที่ยวกลางคืน	3.51	0.93	มาก
1.6 มีการจัดทำบัญชีรายรับ - รายจ่าย	3.10	1.03	ปานกลาง
1.7 มีการผลิตเครื่องอุปโภคไว้ใช้เอง เช่น การทำน้ำยาล้างจานทำแชมพูทำตะไคร้หอมไล่ยุง หรือ การทอผ้าและเย็บ เสื้อผ้าใส่เอง ฯลฯ	3.06	0.82	ปานกลาง
รวม	3.48	0.87	ปานกลาง

ตารางที่ 2 พฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ด้านเพิ่มรายได้

2. กิจกรรมด้านการเพิ่มรายได้	การรับรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง		
	ค่าเฉลี่ย	SD	แปรผล
2.1 ทำเกษตรผสมผสาน หรือการปลูกพืชหมุนเวียนหลายๆ ชนิดตลอดปี	3.62	0.98	มาก
2.2 ร่วมกิจกรรมรวมกลุ่มอาชีพเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้	3.15	0.90	ปานกลาง
2.3 มีการฝึกอาชีพเสริมและฝึกทักษะการประกอบอาชีพใหม่ๆ ให้มีประสิทธิภาพนอกเหนือจากอาชีพหลัก	3.08	0.79	ปานกลาง
2.4 มีการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ เช่น การรับงานไปทำที่บ้าน	2.79	0.95	ปานกลาง
รวม	3.16	0.91	ปานกลาง

ตารางที่ 3 พฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ด้านการประหยัด

3. กิจกรรมด้านการประหยัด	การรับรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง		
	ค่าเฉลี่ย	SD	แปรผล
3.1 มีการออมเงิน เช่น การออมเงิน หรือเป็นสมาชิกกองทุนต่างๆ ในหมู่บ้าน	4.00	0.93	มาก
3.2 มีการประหยัดพลังงาน เช่น ประปาไฟฟ้า โทรศัพท์ น้ำมัน เชื้อเพลิง หรือใช้น้ำมันทดแทนที่มีราคาถูก	3.74	1.06	มาก
3.3 มีการนำของเก่าๆ ที่ใช้แล้วมาปรับปรุง ซ่อมแซม เพื่อใช้ประโยชน์	3.51	0.82	มาก
รวม	3.75	0.94	มาก

ตารางที่ 4 พฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ด้านการเรียนรู้

4. กิจกรรมด้านการเรียนรู้	การรับรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง		
	ค่าเฉลี่ย	SD	แปรผล
4.1 ใ้บุตรหลานเข้าร่วมกิจกรรมตามหลักศาสนา ประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่น	3.84	0.85	มาก
4.2 จัดทำแผนพัฒนาชีวิตของตนเองหรือแผนของครอบครัว ด้านเศรษฐกิจ พอเพียงเช่น แผนการใช้จ่าย แผนการออม แผนการลงทุน ฯลฯ	3.75	0.92	มาก
4.3 สร้างการเรียนรู้ภูมิคุ้มกันที่ดีให้สมาชิก เช่น การออมเงิน เพื่อลงทุนการสร้างครอบครัวที่อบอุ่น การใช้สมุนไพร งานช่างฝีมือหัตถกรรมต่าง ๆ ฯลฯ	3.32	0.94	ปานกลาง
4.4 สนับสนุนใ้บุตรหลานสืบทอดภูมิปัญญาของครัวเรือน/ชุมชน เช่น การแพทย์แผนไทย ฯลฯ	3.07	0.79	ปานกลาง
รวม	3.50	0.86	มาก

ตารางที่ 5 พฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

5. กิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	การรับรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง		
	ค่าเฉลี่ย	SD	แปรผล
5.1 ร่วมดูแลและรักษาสิ่งสาธารณประโยชน์ต่างๆ ของชุมชน	3.89	0.86	มาก
5.2 ร่วมรักษาความสะอาดในที่สาธารณะ การกำจัดขยะและมลพิษที่ถูกต้อง	3.82	0.92	มาก
5.3 ร่วมปลูกไม้ยืนต้น ปลูกไม้ดอก-ไม้ประดับ เพื่อสร้างความร่มรื่น	3.63	0.99	มาก
5.4 ร่วมปลูกป่าทดแทนและอนุรักษ์ป่าชุมชน หรือการบวชป่า	3.46	0.92	ปานกลาง
5.5 ร่วมดูแลรักษาแม่น้ำ ลำคลอง และแหล่งน้ำต่างๆ	3.40	0.91	ปานกลาง
5.6 ร่วมดูแลและรักษาแหล่งปลาของชุมชนและงดจับปลาในฤดูวางไข่	3.23	0.86	ปานกลาง
5.7 ปลูกพืชคลุมดิน การปลูกหญ้าแฝก เพื่อป้องกันการพังทลายของดิน	2.74	0.89	น้อย
รวม	3.45	0.91	ปานกลาง

ตารางที่ 6 พฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ด้านการเอื้ออารี รักสามัคคี

6. กิจกรรมด้านการเอื้ออารี รักสามัคคี	การรับรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง		
	ค่าเฉลี่ย	SD	แปรผล
6.1 ร่วมกิจกรรมรณรงค์การต่อต้านยาเสพติด/การป้องกันโรค ระบาดต่างๆ	4.10	0.88	มาก
6.2 ร่วมกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนเป็นประจำ	4.01	0.98	มาก
6.3 เป็นสมาชิกฌาปนกิจสงเคราะห์ หรือการร่วมทำประกัน ชีวิตสวัสดิการชุมชนหรือร่วมกลุ่มสวัสดิการต่างๆ ของ ชุมชน	3.93	0.82	มาก
6.4 มีการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่เยาวชน	3.90	0.95	มาก
6.5 ร่วมกันช่วยเหลือดูแลผู้ด้อยโอกาส/คนพิการ/ผู้สูงอายุ ตามสมควรหรือการแบ่งปันช่วยเหลือกันยามขาดแคลน เช่น การแบ่งปันอาหารเครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ฯลฯ	3.78	0.95	มาก
6.6 รู้จักช่วยเหลือเพื่อนบ้านยามประสบภัยต่างๆ หรือโอกาส อื่นๆ ตามสมควร	3.76	0.79	มาก
6.7 ร่วมเป็นสมาชิกร้านค้าชุมชน/ศูนย์สาธิตการตลาด	3.01	0.97	ปานกลาง
รวม	3.78	0.91	มาก

สรุปและอภิปรายผล

ผลการศึกษารับชมชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านหนองจิกสี พบว่า ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอบึงนารางไปทางทิศเหนือ 10 กิโลเมตร มีพื้นที่ที่เป็นอาณาเขตการปกครอง ประมาณ 4,002 ไร่ มีครัวเรือนจำนวน 108 ครัวเรือน โดยสมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักและมีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน ด้านจุดอ่อนของชุมชน พบว่า ขาดแคลนแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร การเสื่อมโทรมของที่ดินทำกิน ปัญหานี้สิน ด้านจุดแข็ง พบว่า มีระบบการคมนาคมขนส่งที่สะดวก สมาชิกในชุมชนมีความเข้าใจในการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีความรักสามัคคี มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนทุกระดับตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับครัวเรือน จนถึงระดับชุมชน โดยมีส่วนร่วมการคิด

การจัดทำแผน การตัดสินใจในการกำหนดโครงการ และกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงาน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Renner George, and Hartley William H. (1940) ที่ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนคือ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ ความรู้และความชำนาญร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสม และสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติขององค์กร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง สอดคล้องกับของ นำชัย และสุนิลา ทุนผล (2529) ที่ว่า การมีส่วนร่วมว่าเป็นการที่ประชาชนร่วมมือร่วมใจในการระบุนปัญหา และความต้องการ การร่วมกันวางแผน และตัดสินใจในกิจกรรมดำเนินการเพื่อแก้ปัญหา หรือสนองความต้องการ การร่วมมือ

กันดำเนินกิจกรรมให้ลุล่วงไปตามแผนที่กำหนดไว้ และนอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการศึกษาของ วารุณี ชินวินิจกุล (2549) ที่พบว่า การเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นการยกระดับความสามารถในการคิดวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา ค้นหา และตัดสินใจ ในการกำหนดแผนงาน หรือกิจกรรมที่เป็นทางเลือกใหม่ ๆ ในการแก้ไขปัญหาที่สามารถดำเนินการได้จริงและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง

ผลการศึกษาพฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ ด้านการลดรายจ่าย ด้านการเพิ่มรายได้ ด้านการประหยัด ด้านการเรียนรู้ ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และด้านการเอื้ออารี รักสามัคคี ในภาพรวม พบว่า อยู่ในระดับมาก ซึ่งต่างกับการศึกษาของชลิตา ลชิตาวงศ์ (2551) ที่พบว่า สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตมีพฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 6 ด้านอยู่ในระดับปานกลาง และต่างกับการศึกษาของนพพร เมธีอนันต์กุล (2549) ที่พบว่าเกษตรกรลูกค้า ช.ก.ส. มีพฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 6 ด้านอยู่ในระดับน้อย

เมื่อพิจารณาพฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นรายด้าน พบว่า พฤติกรรมด้านการลดรายจ่าย ด้านการเพิ่มรายได้ และด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สมาชิกในชุมชนมีพฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับปานกลาง สอดคล้องกับการศึกษาของ ชลิตา ลชิตาวงศ์ (2551) ที่พบว่าสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต มีพฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้านการลดรายจ่าย ด้านการเพิ่มรายได้ และด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนพฤติกรรมการด้านการประหยัด ด้านการเรียนรู้ และด้านการเอื้ออารีรักสามัคคี สมาชิกในชุมชนมีพฤติกรรมการ

ดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับมาก ซึ่งต่างกับการศึกษาของชลิตา ลชิตาวงศ์ (2551) ที่พบว่า สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต มีพฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้านการประหยัด ด้านการเรียนรู้ และด้านการเอื้ออารี รักสามัคคีอยู่ในระดับปานกลาง

แสดงว่าการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวมาแล้วข้างต้นสมาชิกในชุมชนไม่สามารถปฏิบัติทุกคน แต่ขึ้นอยู่กับสถานภาพและความพร้อมของบุคคลและครอบครัว ดังนั้นเพื่อให้สมาชิกในชุมชนสามารถดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ ภาครัฐต้องสร้างจิตสำนึก ด้วยการให้ความรู้ ความเข้าใจ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแก่สมาชิกในชุมชน อย่างสร้างสรรค์และสามารถปฏิบัติในทุกสถานภาพ ทุกระดับอาชีพ และฐานะทางเศรษฐกิจจึงจะทำให้การดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นไปอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. จากพฤติกรรมด้านการลดรายจ่าย ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ดังตารางที่ 1 ในกิจกรรมการจัดทำบัญชีรายรับ - รายจ่าย และกิจกรรมการผลิตเครื่องอุปโภคไว้ใช้เองมีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดตามลำดับ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสมาชิกในชุมชนยิ่งขึ้น ผู้นำชุมชนและหน่วยงานภาครัฐควรจัดกิจกรรมที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ในการให้ความรู้เรื่องการจัดทำบัญชี การผลิตเครื่องอุปโภคไว้ใช้เอง เช่น การจัดอบรมการทำบัญชีครัวเรือน การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกในชุมชนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตเครื่องอุปโภคไว้ใช้เองในครัวเรือน เป็นต้น
2. จากพฤติกรรมการเพิ่มรายได้ ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ดังตารางที่ 2 ในกิจกรรมการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด ดังนั้นเพื่อ

ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและสมาชิกในชุมชน ผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนควรร่วมมือกันสร้างกลุ่มอาชีพของชุมชนที่ใช้ทรัพยากรภายในท้องถิ่น เพื่อเป็นกิจกรรมหลังจากการประกอบอาชีพหลัก เช่น การผลิตสิ่งของเครื่องใช้จากไม้ไผ่ด้วยการจักสาน การปุ๋ยอินทรีย์ การเพาะเห็ดเพื่อจำหน่าย เป็นต้น

3. จากพฤติกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลางดังตารางที่ 5 ในกิจกรรมการปลูกพืชคลุมดิน การปลูกหญ้าแฝก เพื่อป้องกันการพังทลายของดินมีค่าเฉลี่ยน้อย ฉะนั้นเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน ผู้นำชุมชน

และหน่วยงานภาครัฐ ควรมีการจัดกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนในการให้ความรู้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มากยิ่งขึ้น เช่น การรณรงค์ การจัดอบรม การศึกษาดูงาน การให้ความรู้ผ่านหอกระจายข่าว เป็นต้น

4. ในการศึกษาครั้งต่อไปควรจะศึกษาดูแปรอื่น ๆ เพื่อให้ครอบคลุม และให้ผลการวิจัยที่ถูกต้องมากยิ่งขึ้น อาทิ ความรู้และความสามารถในการรับรู้ หรือปัจจัยที่เกี่ยวข้องและมีผลต่อการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เช่น อายุ เพศ รายได้ สถานภาพทางสังคม เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- ชลิตา ลขิตาวงศ์. (2551). พฤติกรรมและปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นพพร เมธีอนันต์กุล. (2549). ศึกษาเรื่องการนำแนวทางปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำเนินชีวิต กรณีศึกษา เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. จังหวัดเพชรบูรณ์. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- นำชัย ทุนผล และสุนิลา ทุนผล. (2529). การตอบสนองประชาชนที่มีต่อโครงการพัฒนาท้องถิ่น เอกสารงานวิจัย. สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้.
- พัฒนาชุมชนเขตที่ 5. (2550). คู่มือส่งเสริมการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต. ลำปาง: ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 5.
- วารุณี ชินวินิจกุล. (2549). กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษาชุมชนไม่เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สรชัย พิศาลบุตร. (2551). สถิติธุรกิจ. กรุงเทพฯ: บริษัทวิทยพัฒนา จำกัด.
- สุเมธ ตันติเวชกุล. (2544). ได้เบื้องพระยุคลบาท. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- Renner, George, and Hartley, William H. (1940). Conservation and Citizenship. Massachusetts. D.C. Health and Company.